

Gallina Zsolt – Varga Sándor

A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. A KALOCSAI SÁRKÖZ A 10–11. SZÁZADBAN.

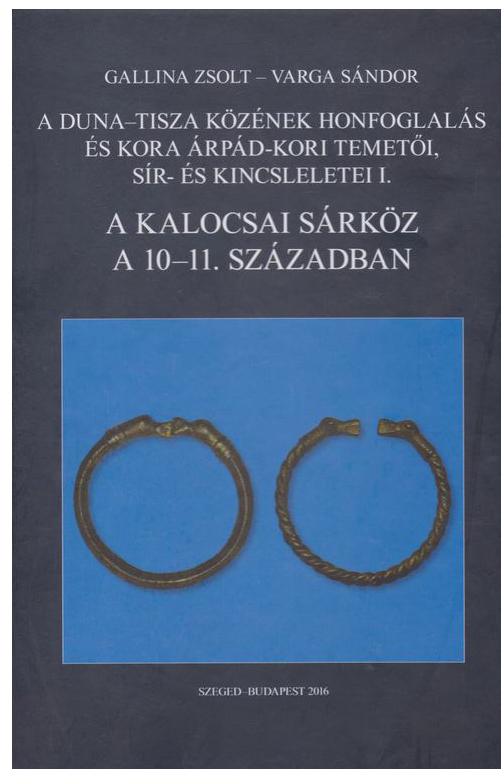
PETKES ZSOLT

A honfoglaláskor régészeti kutatása 1834-ben indult újjára, amikor is a ma Bács-Kiskun megyéhez tartozó Ladánybene határában egy gazdag mellékletekkel eltemetett harcos sírját fújta ki a szél a homokból. Az ott előkerült tárgyak jól körvonalazták a honfoglalás korának anyagi kultúráját, megbízható alapot teremtve így a későbbi kutatás számára. A Duna és a Tisza között fekvő táj az azóta elmúlt több mint másfél évszázadban sem okozott csalódást a korszak kutatóinak: gazdag temetkezések, kistemetők, tarsolylemezek és rovásfelirattal díszített tegezcsont színesítette a korszakról alkotott képünket. Így talán senkinek nem okozott meglepetést, hogy egy kötet erejéig 2016 végén ismételten visszatér a korszak régészeti kutatása Bács-Kiskun megyébe, igaz a megye kevésbé ismert délnyugati szegletébe.

A tavalyi év végén vehette kezébe a régész szakma és az érdeklődő nagyközönség a Magyarország honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleleteit tartalmazó korpuszszorozat legújabb kötetét, amely négy intézmény összefogását és munkáját dicséri (Szegei Tudományegyetem Régészeti Tanszéke, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, Magyar Nemzeti Múzeum és a kalocsai Viski Károly Múzeum). A kötet elkészítését és megjelenését NKA és az OTKA pályázatok, illetve a kalocsai Viski Károly Múzeum és az Ásatárs Kft. támogatása tette lehetővé.

A sokatmondó kötetcímből nem elsősorban a további kötetekre utaló I. számot emelném ki, hanem az alcímet, amely többet ígér a sírok és temetők pusztá közlésénél és elemzésénél.

A kötet ismertetése előtt érdemes néhány szót szentelni magának a sorozatnak: jó látni a magyar régészetben egy ilyen régóta töretlenül létező könyvsorozatot, amely immár a tizedik köteténél tart. Egy sorozat erejét és életképességét nem az első kötetek, hanem az idő mutatja meg, hiszen sok elképzelés és sorozat született már a magyar régészetben, azonban ezek többsége a kezdeti lendület után lassan elhalt. Ezzel szemben a honfoglalás kori korpuszszorozat nem ezen az úton halad, hiszen a kezdeti nehézségeket áthidalva nemhogy lassulna a könyvek kiadásának üteme, hanem az elmúlt pár évben mindig újabb kötetekkel tudott megjelenni, jelezve ezzel a sorozatszerkesztők, Kovács László és Révész László lankadatlan elszántságát. Ennek a munkának köszönhetően jelentősen csökkentek a csak részlegesen ismert területek a Kárpát-medencében, ahogy ezt a kötet borítójának belső oldalán látható térkép meg is mutatja. A sorozatszerkesztők vállalták azt, amit egyes kutatók talán kissé alábecsülnek: a forrásközlést. Visszanyúlnak az elsődleges közlésig és egészen a leletekig, s ezzel olyan megkerülhetetlen alapköteteket adnak a kutatók kezébe, amely teljes képet tár fel egy-egy területről, megteremtve ezzel a regionális kutatások lehetőségét és a régészeti leletanyag és jelenségek feldolgozásának alapját. A sorozat köteteit áttekintve jól megfigyelhető, hogy az alapkoncepció mellett – azaz a kiválasztott terület leletanyagának alapközlésén és elemzésén túl – lehetőséget biztosítanak a szerzőknek saját elképzeléseik megvalósítására is. Jó példa erre Kiss Gábor Vas megyei

Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 10.

Szeged–Budapest 2016.

582 oldal, 319 színes és fekete-fehér kép,
32 tábla, 145 színes és fekete-fehér tábla

vagy *Istvánovits Eszter* rétközi kötete. Ugyanezen elképzelés szellemében született meg a most ismertetett kötet is, hiszen tartalma messze túlmutat a régió 10. és 11. századi sírleletein.

A kötetet két szerző jegyzi: *Gallina Zsolt* és *Varga Sándor*. Gallina Zsolt tanulmányai mind időben, mind témakörökben széles palettán mozognak, a szarmatáktól a középkorig, a telepektől a vaskohászatot át a temetkezésekig. A kötet alapját az általa 1996 és 2002 között vezetett homokmégyszékesi ásatás adja, amelynek több részletéről az elmúlt csaknem két évtized során cikkekben és előadásokban már tájékoztatta a szakmai közönséget. Szerzőtársa, Varga Sándor a szegedi múzeum munkatársa, a honfoglalás kor ismert kutatója, több munkájában kataszterszerűen ismertette Bács-Kiskun megye 10–11. századi leletanyagát.

A kötet a korábban megszületett Rétköz, Nyíri Mezőség vagy Taktaköz mintájára egy magyarországi kistáj, a Kalocsai Sárköz honfoglalás és kora Árpád-kori sírleleteit gyűjti össze és mutatja be. A bevezetést és a köszönetnyilvánítást követően alapos természeti és történeti földrajzi áttekintés ismerteti meg az olvasót a feldolgozott területtel. A korábbi kötetek némelyikéből hiányzott a régió természetföldrajzi ismertetése. E munka értékét nagyban növeli, hogy itt a szerzők erre is figyelmet fordítottak, hiszen a regionális, mikroregionális kutatások szerepének növekedésével a vizsgált terület természetföldrajzi viszonyainak áttekintése elengedhetlenné vált.

Az ezt következő fejezetben a már megszokott rendszer szerint ábécésorrendben ismertetik a szerzők a régió lelőhelyeit. A 16 lelőhely közül kiemelkedik a homokmégyszékesi temető, amely teljesen feltárt és csak kis része pusztult el, kiválóan dokumentált és sírszámában messze felülmúlja többi temetőt. A szerzők teljességre törekedtek a feldolgozás során, ezért a hagyományos régészeti elemzést antropológiai és metalurgiai vizsgálatokkal egészítették ki. A régészeti elemzést elterjedési térképek és összefoglaló táblázatok segítik, a temetkezési szokások és a tárgytipusok aprólékos, részletekbe menő elemzése példaértékű. Az elemzésből talán csak az utolsó két részt emelném ki fordított sorrendben. Az elemzés utolsó, „A temető népségének idegen elemei” című részében a szerzők egyes temetkezési szokásokra, illetve az antropológiai és fémvizsgálati eredményekre alapozva egyértelműen a helyi továbbélő népség mellett foglalnak állást, megjegyezve, hogy „a sírokból származó leletanyag és a megfigyelt viseleti szokások nem visznek közelebb a temető népségének hátteréhez”. A régészeti elemzés utolsó előtti részében a temető használatát a 10. század középső harmada és a 10–11. század fordulója, illetve a 11. század első negyede közé helyezik. Eszerint az itt élő közösség 2–4 generációja használhatta ezt a temetőt, és ez idő alatt mintegy 300 sír keletkezett. Az értékelésnek ez a két utolsó eleme a korszak kutatásának fontos kérdéseit feszegeti: a jelentős számú késő avar – 9. századi népség továbbélése egyre elfogadottabb a kutatók körében. Ez a népség a nagy sírszámú kora Árpád-kori temetők alapját jelenthette, azonban e temetők megjelenését a kutatók a homokmégyszékesi temetővel összhangban csak a 10. század közepétől keltezik.

A székesi temető feldolgozásához kapcsolódó, *Marcsik Antónia*, *Bereczki Zsolt* és *Molnár Erika* tollából származó antropológiai elemzés a fent ismertetett tétel mellett még több apró, de fontos részletet tartalmaz a fertőző betegségekről, az életmódról vagy az itt is megfigyelhető jelképes koponyalékelésről (trepanáció). A temető elemzésének kétségtelenül fontos, mindenki számára előremutató részét a metallurgiai vizsgálatok jelentik: a korszak kutatói sokszor megfelelő tudás vagy hozzáértő szakember hiányában méltánytalanul mellőzik ezt a segédtudományt, pedig fontos megállításokkal járulhat hozzá a kutatáshoz. A *Török Béla* és *munkatársai*, illetve *Költő László* által jegyzett rész két fontos elemét érdemes megemlíteni: az elsőnek azt a címet lehetne adni, hogy „nem minden arany, ami fénylik”, utalva arra, hogy a színes- és nemesfém tárgyak szín alapján történő anyagmeghatározása az ásatáson vagy a leltározás során nem tartható a továbbiakban, hiszen ez sok esetben hibásnak vagy pontatlannak bizonyult. A tanulmány másik kiemelt megállapítása pedig az, hogy egyes színesfémtárgyakon és a 4. sírből származó bárd esetében megfigyelt ötvös-, illetve kovácstechnikák előzményei az avar kor irányába mutatnak.

A homokmégyszékesi mellett azonban további fontos temetőket is tartalmaz a kötet, melyek a korszak kutatásának további lényeges kérdéseit is felvetik. Ezek közül talán a legérdekesebb a homokmégyszékesi temető, amely kiemelkedik a régió más temetkezései közül. Nincs könnyű helyzetben a szerzőpáros a hányatott sorsú temető leletanyagának értékelésekor. Már az is jelentős előrelépés, hogy az 1951-ben és 1952-ben előkerült leletegyüttes teljes egészében közlésre került, bár elemzésének lehetőségei a lelőhely

bolygatottsága, illetve a leletanyag keveredése és elkeveredése következtében erősen korlátozott. A temető érdekessége a 7. sírból származó rovásfeliratos tegezcsont, illetve a 3. sírből származó néhány textilmaradvány, amelyek rövid vizsgálata egészíti ki a temető elemzését.

A régió másik két, a honfoglalás korának kutatása szempontból érdekes temetője Kecel határából került elő. A Lehoczky tanya és a Vádéi-dűlő lelőhelyekről származó temetőket korábban közölték, így azok jól ismertek a kutatók előtt, azonban a mai igények szerinti újraközlésükre égető szükség volt.

A Kalocsai Sárköz temetőinek és leletanyagának ismertetését a régiónak azok a lelőhelyei követik, amelyeket tévesen soroltak a korszakhoz, majd ez és a körzet 10–11. századi sírleleteinek elemzése közé beékelődve a terület honfoglalást megelőző népességének rövid elemzése található, térképen is bemutatva az ismert avar telepeket és temetőket. Az olvasó számára elsöre úgy tűnhet, hogy ez a témakör kissé kívül esik az ezt megelőző és követő fejezetek által meghatározott körön, azonban a korábban említett következtetések, illetve a következő fejezetben az avar telepek és temetők lelőhelyeire rávetített honfoglalás és kora Árpád-kori temetők elhelyezkedését bemutató térkép miatt mégis beleillik ebbe a gondolati láncba.

A terület 10–11. századi leletanyagának értékelése után egy hagyományos korpuszkötet szöveges része itt véget is érne, azonban a sorozatszerkesztők nem szabtak gátat az egyéni elképzeléseknek. Így kaphatott helyet a kötet címe által sugallt további tartalom, sőt még annál több is. További három tanulmány ismerteti a Kalocsai Sárköz Árpád-kori településeit és településhálózatát, valamint a templomos és egyházi helyeket, amit a kistáj népvándorlaskortól a késő középkorig ívelő korszakok szerinti bontott, igen meggyőző, összesen 1160 elemből álló lelőhelylistája követ táblázatos formában. A topográfiai tanulmányok alapját az elmúlt évtizedek terepbejárásai adatai alkotják, hiszen a terület kétharmada bejárt és jól dokumentált.

A honfoglalás és kora Árpád kori sírleleteket bemutató korpuszszorozat legújabb darabja, a Kalocsai Sárköz 10–11. századi sírleleteit bemutató kötet elérte a sorozat kitűzött célját: jól áttekinthető, érthető módon mutatja be és elemzi a kiválasztott régió sírleleteit, tehát alapmunka. A kötet reprezentálja a legújabb kutatási irányokat és elképzeléseket, az alapos természetföldrajzi bevezetés a regionális kutatások irányába mutat, míg a természettudományos vizsgálatok ilyen mértékű bevonása a segédtudományok egyre erősödő szerepére utal. A helyi továbbélő népesség melletti állásfoglalás pedig összevág a kutatóközösség – egyelőre csak óvatosan megfogalmazott – véleményével, hogy ti. a Kárpát-medencében jelentős továbbélő késő avar kori népességgel kell számolni, amely a kora Árpád-kori nagyméretű falusi temetők alapját adja. Ez a vélemény mutatja, hogy milyen messzire kerültünk attól a néhány évtizeddel korábban uralkodó állásponttól, amely a Kárpát-medencét a honfoglalás előtt lakosság nélküli üres pusztaságnak feltételezte. És ha elfogadjuk a nagyszámú továbbélő lakosságot, akkor érdemes szembenézni azzal, hogy további jelentős változások várhatóak a honfoglalásról, a magyarság korai történetéről kialakított képünkben.